ISSN: 2181-4341, IMPACT FACTOR (RESEARCH BIB) – 9.145, SJIF – 5,431

Asadova Munisa Abdullo qizi

O'zbekiston Respublikasi

Bank-moliya akademiyasi magistranti

asadovamunsia4@gmail.com

MOLIYA BOZORINI RAQAMLASHTIRISH JARAYONLARINING DAVLAT IQTISODIYOTI BARQARORLIGI VA RIVOJLANISHIGA TASIRI

Annotatsiya. Mazkur maqolada moliya bozorini raqamlashtirish jarayonining davlat iqtisodiyotiga ko'rsatadigan ijobiy ta'sirlari tahlil qilinadi. Raqamli texnologiyalar, jumladan, elektron to'lov tizimlari, raqamli bank xizmatlari, blokcheyn texnologiyasi va sun'iy intellekt asosidagi moliyaviy platformalarning joriy etilishi iqtisodiy samaradorlikni oshirish, moliyaviy shaffoflikni ta'minlash hamda yashirin iqtisodiyot ulushini kamaytirishga xizmat qilishi yoritiladi. Shuningdek, raqamlashtirish jarayonining investitsion muhitni yaxshilash, davlat byudjeti daromadlarini oshirish va moliyaviy inklyuziyani kengaytirishdagi o'rni ko'rib chiqiladi. Tadqiqot natijalari moliya bozorini raqamlashtirish davlat iqtisodiy barqarorligi va raqobatbardoshligini mustahkamlashda muhim omil ekanligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: moliya bozori, raqamlashtirish, raqamli iqtisodiyot, moliyaviy texnologiyalar (FinTech), elektron to'lov tizimlari, blokcheyn, iqtisodiy o'sish, moliyaviy inklyuziya, investitsion muhit.

Abstract. This article analyzes the positive impact of financial market digitalization on the national economy. The study examines how the implementation of digital technologies, including electronic payment systems, digital banking services, blockchain technology, and artificial intelligence-based financial platforms, contributes to increasing economic efficiency, ensuring financial transparency, and reducing the shadow economy. Furthermore, the role of digitalization in improving the investment climate, increasing state budget revenues, and expanding financial inclusion is discussed. The findings indicate that digitalization of the financial market serves as a key factor in strengthening economic stability and enhancing national competitiveness.

Keywords: financial market, digitalization, digital economy, financial technologies (FinTech), electronic payment systems, blockchain, economic growth, financial inclusion, investment climate.

Kirish

So'nggi yillarda jahon iqtisodiyotida raqamlashtirish jarayonlari jadallashib, moliya bozori transformatsiyasining asosiy omiliga aylandi. World Bank ma'lumotlariga ko'ra, 2021-yilda dunyo bo'yicha kattalar aholining 76 foizi rasmiy moliyaviy hisob raqamiga ega bo'lgan bo'lib, bu ko'rsatkich 2011-yildagi 51 foizga nisbatan sezilarli o'sishni ko'rsatadi. Ushbu o'sishda aynan raqamli to'lov tizimlari va mobil bank xizmatlarining kengayishi muhim rol o'ynagan. Shuningdek, International Monetary Fund (IMF) tadqiqotlarida raqamli moliyaviy xizmatlar iqtisodiy o'sishni rag'batlantirishi, soliq tushumlarini oshirishi va moliyaviy shaffoflikni kuchaytirishi ta'kidlangan. Xususan, naqd pulsiz hisob-kitoblar ulushining ortishi yashirin iqtisodiyot hajmini qisqartirishga xizmat qilishi ilmiy asoslangan.

O'zbekistonda ham moliya bozorini raqamlashtirish davlat iqtisodiy siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylangan. O'zbekistonda so'nggi yillarda elektron to'lov tizimlari,

masofaviy bank xizmatlari va mobil ilovalar orqali amalga oshirilayotgan operatsiyalar hajmi keskin oshdi. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki ma’lumotlariga ko‘ra, respublikada masofaviy bank xizmatlaridan foydalanuvchilar soni yildan-yilga ko‘payib, bank operatsiyalarining katta qismi raqamli kanallar orqali bajarilmoqda. Bu esa tranzaksiya xarajatlarini kamaytirish, moliyaviy xizmatlar qamrovini kengaytirish hamda iqtisodiy faollikni oshirishga xizmat qilmoqda. Moliya bozorining raqamlashtirilishi nafaqat bank sektorining samaradorligini oshiradi, balki investitsion muhitni yaxshilaydi, kapital harakatini tezlashtiradi va davlat byudjeti daromadlarini ko‘paytirishga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Shu bois, moliya bozorini raqamlashtirishning davlat iqtisodiyotiga ta’sirini ilmiy asosda tahlil qilish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

ASOSIY QISM

Moliya bozorini raqamlashtirish bugungi kunda davlat iqtisodiyotini modernizatsiya qilishning eng muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Raqamli texnologiyalarni moliya tizimiga joriy etish natijasida iqtisodiy samaradorlik oshadi, moliyaviy oqimlar shaffoflashadi va davlat byudjeti daromadlari barqaror o‘sish tendensiyasiga ega bo‘ladi. Quyida ushbu jarayonning asosiy iqtisodiy ta’sir mexanizmlari kengroq yoritiladi.

Avvalo, moliyaviy inklyuziyaning kengayishi iqtisodiy o‘sishga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. World Bank tomonidan e’lon qilingan Global Findex 2021 hisobotiga ko‘ra, dunyo bo‘yicha kattalar aholining 76 foizi rasmiy moliyaviy hisob raqamiga ega. 2011-yilda bu ko‘rsatkich 51 foizni tashkil etgan edi. Ayniqsa, mobil pul xizmatlari va raqamli bank ilovalari rivojlanayotgan mamlakatlarda moliyaviy tizimdan chetda qolgan qatlamlarni bank xizmatlariga jalb qilish imkonini berdi. Hisob raqamiga ega aholining ortishi jamg‘arma hajmini oshiradi, kreditlash bazasini kengaytiradi va investitsion jarayonlarni faollashtiradi.

Ikkinchidan, naqd pulsiz to‘lov tizimlarining rivojlanishi iqtisodiyot shaffofligini ta’minlaydi. Bank for International Settlements ma’lumotlariga ko‘ra, ko‘plab davlatlarda chakana to‘lov operatsiyalarining asosiy qismi elektron shaklda amalga oshirilmoqda va real vaqt rejimidagi to‘lov tizimlari soni yildan-yilga oshmoqda. Real vaqt to‘lov tizimlari tranzaksiya tezligini oshirib, biznes aylanma mablag‘larining tezroq aylanishini ta’minlaydi. Bu esa YAIM o‘sish sur’atlariga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Masalan, India tajribasi shuni ko‘rsatadiki, 2025-yil boshiga kelib mamlakatda raqamli to‘lovlar umumiy tranzaksiyalar hajmining qariyb 99 foizini tashkil etgan. UPI (Unified Payments Interface) tizimi orqali oyiga milliardlab operatsiyalar amalga oshirilmoqda. Natijada naqd pul aylanmasi qisqargan, soliqqa tortish bazasi kengaygan va kichik biznes subyektlarining moliyaviy faolligi oshgan.

Uchinchidan, raqamlashtirish davlat byudjeti daromadlarini oshirishga xizmat qiladi. International Monetary Fund tadqiqotlariga ko‘ra, elektron to‘lov tizimlarining kengayishi soliq yig‘imlarining shaffofligini kuchaytiradi va yashirin iqtisodiyot hajmini kamaytiradi. Naqd pulsiz operatsiyalar iz qoldirishi sababli iqtisodiy faoliyatni monitoring qilish osonlashadi. Bu esa davlat fiskal siyosatining samaradorligini oshiradi.

To‘rtinchidan, moliya bozorini raqamlashtirish investitsion muhitni yaxshilaydi. Raqamli bank infratuzilmasi xorijiy investorlar uchun qulay va tezkor moliyaviy operatsiyalarni ta’minlaydi. Onlayn birja savdolari, raqamli obligatsiyalar va fintech platformalar kapital bozorining chuqurlashuviga olib keladi. Natijada iqtisodiyotda uzoq muddatli moliyalashtirish manbalari kengayadi.

O‘zbekistonda ham ushbu yo‘nalishda tizimli islohotlar amalga oshirilmoqda. O‘zbekistonda “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi doirasida bank va moliya tizimini modernizatsiya qilish belgilangan. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki ma’lumotlariga ko‘ra, so‘nggi yillarda masofaviy bank xizmatlaridan foydalanuvchilar soni keskin oshgan va bank operatsiyalarining katta qismi mobil ilovalar orqali amalga oshirilmoqda. Plastik kartalar va QR-to‘lovlar sonining ortishi ichki iste’mol bozorining faollashishiga olib kelmoqda.

Shuningdek, raqamli moliyaviy texnologiyalar (FinTech) kichik va o‘rta biznes uchun yangi imkoniyatlar yaratmoqda. Onlayn kreditlash, kraudfanding platformalari va elektron hisob-kitob tizimlari tadbirkorlik faoliyatini soddalashtirib, tranzaksiya xarajatlarini kamaytiradi. Bu esa bandlik darajasining oshishiga va iqtisodiy diversifikatsiyaga xizmat qiladi.

Umuman olganda, moliya bozorini raqamlashtirish quyidagi ijobiy natijalarga olib kelmoqda:

— iqtisodiy o‘sish sur’atlarining tezlashishi;
— byudjet tushumlarining oshishi;
— yashirin iqtisodiyot ulushining qisqarishi;
— moliyaviy inklyuziyaning kengayishi;
— investitsion jozibadorlikning ortishi;
— bank tizimi samaradorligining oshishi.

Demak , real statistik ma’lumotlar va xalqaro tajriba shuni ko‘rsatadiki, moliya bozorini raqamlashtirish davlat iqtisodiyotining barqaror rivojlanishi va raqobatbardoshligini ta’minlovchi strategik omil hisoblanadi.

1-jadval.

Moliya bozorini raqamlashtirish ko‘rsatkichlari (xalqaro statistika asosida)

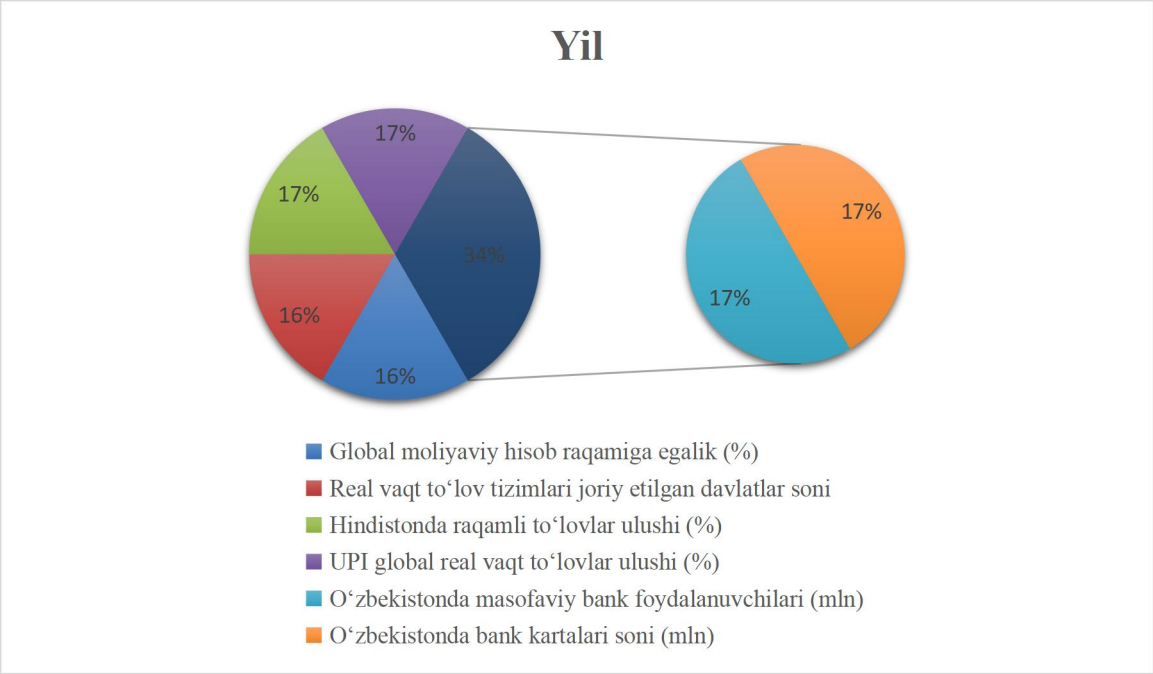
№	Ko‘rsatkich nomi	Yil	Statistik ma’lumot
1	Kattalar aholining rasmiy moliyaviy hisob raqamiga egalik darajasi (global)	2021	76 % (2011-yilda 51 %)
2	Real vaqt rejimidagi to‘lov tizimlari joriy etilgan davlatlar soni	2023	70 dan ortiq davlat
3	Hindistonda raqamli to‘lovlar ulushi (umumiy tranzaksiyalarda)	2025	≈ 99 %
4	Global real vaqtli to‘lovlar hajmida UPI tizimi hissasi	2024	≈ 49 %
5	O‘zbekistonda masofaviy bank xizmatlaridan foydalanuvchilar soni	2023	30 mln.dan ortiq
6	O‘zbekistonda muomaladagi bank kartalari soni	2023	45 mln.dan ortiq

Manba: Jahon banki (Global Findex 2021), Xalqaro hisob-kitoblar banki (BIS), Hindiston Markaziy banki va O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki rasmiy statistik ma’lumotlari asosida muallif tomonidan tuzildi.

Mazkur jadvalda keltirilgan statistik ko‘rsatkichlar moliya bozorini raqamlashtirish jarayonining global va milliy darajadagi rivojlanish tendensiyalarini ifodalaydi. Xususan, 2021-yilda dunyo bo‘yicha kattalar aholining 76 foizi rasmiy moliyaviy hisob raqamiga ega bo‘lgani moliyaviy inklyuziyaning sezilarli darajada oshganini ko‘rsatadi. 2011-yildagi 51 foizlik ko‘rsatkich bilan taqqoslaganda, o‘n yil ichida 25 foizlik o‘sish qayd etilgan bo‘lib, bu jarayonda aynan raqamli bank xizmatlari, mobil to‘lov tizimlari va fintech platformalar muhim rol o‘ynagan.

Shuningdek, real vaqt rejimidagi to‘lov tizimlarining 70 dan ortiq davlatda joriy etilgani global moliya infratuzilmasining tubdan o‘zgarayotganini anglatadi. Bunday tizimlar mablag‘lar aylanish tezligini oshirib, biznes subyektlari uchun likvidlikni yaxshilaydi hamda iqtisodiy jarayonlarning uzluksizligini ta’minlaydi. Hindiston misolida raqamli to‘lovlarning umumiy tranzaksiyalardagi ulushi qariyb 99 foizga yetgani naqd pulsiz iqtisodiyot modelining samarali ishlashini ko‘rsatadi. UPI tizimining global real vaqtli to‘lovlardagi 49 foizlik ulushi esa raqamli infratuzilmaning iqtisodiy samaradorlikka bevosita ta’sirini namoyon etadi.

O‘zbekiston Respublikasida ham masofaviy bank xizmatlaridan foydalanuvchilar sonining 30 milliondan ortgani va muomaladagi bank kartalari sonining 45 milliondan oshgani moliya bozorining raqamli transformatsiyasi jadal sur’atlarda amalga oshirilayotganini tasdiqlaydi. Bu ko‘rsatkichlar aholining moliyaviy xizmatlardan foydalanish darajasi ortganini, naqd pulsiz to‘lovlar hajmi kengayganini va bank tizimining texnologik jihatdan modernizatsiya qilinayotganini ko‘rsatadi. Jadvaldagi ma’lumotlar moliya bozorini raqamlashtirish davlat iqtisodiyotida shaffoflikni kuchaytirish, soliq tushumlarini oshirish, yashirin iqtisodiyot ulushini qisqartirish, investitsion muhitni yaxshilash hamda iqtisodiy o‘sishni rag‘batlantirishda muhim omil ekanligini ilmiy jihatdan asoslashga xizmat qiladi.

1-rasm. Moliya bozorini raqamlashtirish bo‘yicha asosiy statistik ko‘rsatkichlar asosida diagramma uchun ma’lumotlar (2021–2025 yy.)

Manba: Jahon banki (Global Findex 2021), Xalqaro hisob-kitoblar banki (BIS), Hindiston Markaziy banki hamda O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki rasmiy statistik ma’lumotlari asosida muallif tomonidan Excel formatida shakllantirildi.

Mazkur jadval moliya bozorini raqamlashtirish jarayonining global va milliy darajadagi asosiy miqdoriy ko‘rsatkichlarini qamrab oladi hamda diagramma tuzish uchun raqamli bazani shakllantiradi. Unda moliyaviy inklyuziya darajasi (76 %), real vaqt to‘lov tizimlarining kengayishi (70 dan ortiq davlat), Hindistonda raqamli to‘lovlarning yuqori ulushi (99 %), UPI tizimining global real vaqtli to‘lovlardagi hissasi (49 %), shuningdek O‘zbekistonda masofaviy bank xizmatlari foydalanuvchilari (30 mln.dan ortiq) va muomaladagi bank kartalari soni (45 mln.dan ortiq) aks ettirilgan.

Ushbu ko‘rsatkichlar moliya bozorini raqamlashtirish jarayonining iqtisodiy samaradorlikni oshirish, naqd pulsiz hisob-kitoblar ulushini kengaytirish, moliyaviy shaffoflikni ta’minlash va fiskal barqarorlikni mustahkamlashdagi ahamiyatini miqdoriy jihatdan asoslab beradi. Jadval ma’lumotlari asosida tuziladigan diagramma raqamli transformatsiyaning iqtisodiy ko‘lamini vizual tarzda tahlil qilish imkonini beradi.

Xulosa

Moliya bozorini raqamlashtirish zamonaviy iqtisodiyotning barqaror va samarali rivojlanishini ta’minlovchi muhim omillardan biri hisoblanadi. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, raqamli moliyaviy xizmatlarning kengayishi moliyaviy inklyuziya darajasini oshirib, aholining keng qatlamlarini rasmiy moliya tizimiga jalb etmoqda. Natijada jamg‘arma hajmi ortib, kreditlash va investitsion faollik kuchaymoqda.

Shuningdek, real vaqt rejimidagi to‘lov tizimlari va naqd pulsiz hisob-kitoblar ulushining oshishi iqtisodiy operatsiyalar shaffofligini ta’minlab, yashirin iqtisodiyot hajmini qisqartirishga xizmat qilmoqda. Bu esa o‘z navbatida soliq tushumlarining barqaror o‘sishini, davlat byudjeti daromadlarining ko‘payishini hamda fiskal siyosat samaradorligining oshishini ta’minlaydi.

Xalqaro tajriba, xususan rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlar amaliyoti shuni ko‘rsatadiki, moliya bozorini raqamlashtirish kapital aylanish tezligini oshiradi, tranzaksiya xarajatlarini kamaytiradi va investitsion muhitni yaxshilaydi. O‘zbekistonda ham bank tizimini modernizatsiya qilish, masofaviy xizmatlarni kengaytirish va to‘lov infratuzilmasini rivojlantirish bo‘yicha amalga oshirilayotgan islohotlar milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qilmoqda.

Moliya bozorini raqamlashtirish davlat iqtisodiyotida shaffoflikni kuchaytirish, iqtisodiy o‘sishni rag‘batlantirish, moliyaviy barqarorlikni mustahkamlash va raqamli iqtisodiyotga o‘tishni jadallashtirishda strategik ahamiyatga ega. Shu bois, kelgusida raqamli infratuzilmani yanada rivojlantirish, kiberxavfsizlikni kuchaytirish hamda fintech innovatsiyalarni qo‘llab-quvvatlash ustuvor vazifalardan biri bo‘lib qoladi.

Takliflar:

Moliya bozorini raqamlashtirish jarayonini yanada takomillashtirish va uning davlat iqtisodiyotiga ijobiy ta’sirini kuchaytirish maqsadida quyidagi amaliy takliflarni ilgari surish maqsadga muvofiq:

1. Raqamli moliyaviy infratuzilmani kengaytirish:

— Real vaqt rejimidagi to‘lov tizimlarini yanada takomillashtirish va ularning hududiy qamrovini kengaytirish.

— Chekka va qishloq hududlarda internet infratuzilmasini rivojlantirish orqali raqamli bank xizmatlaridan foydalanish imkoniyatini oshirish.

2. Moliyaviy inklyuziyani chuqurlashtirish:

— Aholining kam ta’minlangan va ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlari uchun soddalashtirilgan raqamli bank mahsulotlarini joriy etish.

— Ayollar va yoshlar tadbirkorligini qo‘llab-quvvatlash uchun onlayn kredit va mikroqarz platformalarini kengaytirish.

3. Kiberxavfsizlik va ma’lumotlar himoyasini kuchaytirish:

— Bank va moliya sektorida zamonaviy kiberxavfsizlik standartlarini joriy etish.

— Shaxsiy ma’lumotlarni himoya qilish bo‘yicha huquqiy bazani takomillashtirish va xalqaro standartlarga moslashtirish.

4. FinTech innovatsiyalarni qo‘llab-quvvatlash:

— Startap va innovatsion moliyaviy texnologiya loyihalariga soliq imtiyozlari va grantlar ajratish.

— Raqamli banklar va elektron to‘lov tizimlari o‘rtasida sog‘lom raqobat muhitini shakllantirish.

5. Soliq ma’murchiligini raqamlashtirish:

— Elektron hisob-faktura, onlayn nazorat-kassa mashinalari va avtomatlashtirilgan soliq monitoring tizimlarini to‘liq joriy etish.

— Naqd pulsiz hisob-kitoblarni rag‘batlantirish orqali yashirin iqtisodiyot ulushini qisqartirish.

6. Raqamli moliyaviy savodxonlikni oshirish:

— Aholi o‘rtasida moliyaviy savodxonlik bo‘yicha keng qamrovli o‘quv dasturlarini tashkil etish.

— Oliy ta’lim muassasalarida raqamli moliya va fintech yo‘nalishlari bo‘yicha maxsus kurslarni kengaytirish.

7. Kapital bozorini raqamlashtirish:

— Onlayn birja savdolari va raqamli obligatsiyalar tizimini rivojlantirish.

— Blokcheyn texnologiyalari asosida qimmatli qog‘ozlar emissiyasi va hisob-kitob jarayonlarini soddalashtirish.

Moliya bozorini raqamlashtirish jarayoni kompleks yondashuvni talab qiladi. Shu sababli davlat, bank sektori va xususiy fintech kompaniyalari o‘rtasida samarali hamkorlik mexanizmini shakllantirish, normativ-huquqiy bazani modernizatsiya qilish hamda innovatsion texnologiyalarni keng joriy etish ustuvor vazifa bo‘lib qolishi lozim.

Manbalar ro‘yxati:

1. World Bank. The Global Findex Database 2021: Financial Inclusion, Digital Payments, and Resilience in the Age of COVID-19. Washington, DC: World Bank, 2022. (Rasmiy hisobot: global moliyaviy inklyuziya – 76%)

2. Bank for International Settlements (BIS). Annual Economic Report 2023. Basel: BIS, 2023. (Real vaqt to‘lov tizimlari va global to‘lov infratuzilmasi bo‘yicha ma’lumotlar)

3. International Monetary Fund (IMF). Digital Financial Services and Financial Inclusion: Implications for Growth and Stability. IMF Working Paper, 2022. (Raqamli moliya va fiskal samaradorlik bo‘yicha tahlillar)

4. Reserve Bank of India. Annual Report 2024–2025. Mumbai: RBI, 2025. (Hindistonda raqamli to‘lovlar ulushi va UPI statistikasi)

5. National Payments Corporation of India (NPCI). UPI Statistics 2024. Mumbai: NPCI, 2024. (UPI tizimi bo‘yicha rasmiy operatsion ma’lumotlar)

6. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Bank tizimi faoliyati bo‘yicha 2023-yil statistik byulleteni. Toshkent, 2024. (Masofaviy bank xizmatlari va bank kartalari soni)

7. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. 2020-yil 5-oktabrdagi PF-6079-son Farmon. “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi to‘g‘risida. Toshkent, 2020.

8. O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasi. Raqamli iqtisodiyot va AKT ko‘rsatkichlari to‘plami 2023. Toshkent, 2023.